

Rapport 2004:11

Arkeologisk förundersökning

Fjärrkyla i kv Palmen

Linköpings stad och kommun
Östergötlands län

Marie Ohlsén

Fjärrkyla i kv Palmen

Innehåll	
Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning och stadshistorik	4
Tidigare arkeologiska undersökningar	4
Syfte och frågeställningar	5
Metod och dokumentation	5
Resultat och tolkning	5
Referenser	6
Tekniska uppgifter	7
Bilaga 1. Ritningar	8

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

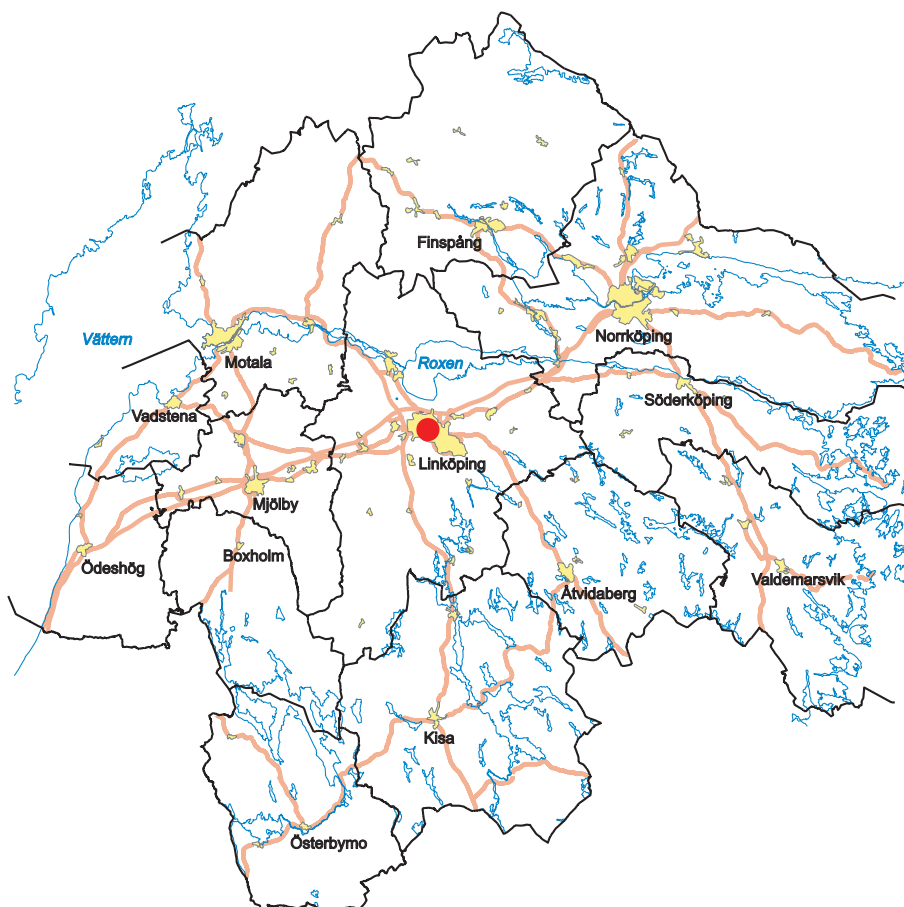
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

Sammanfattning

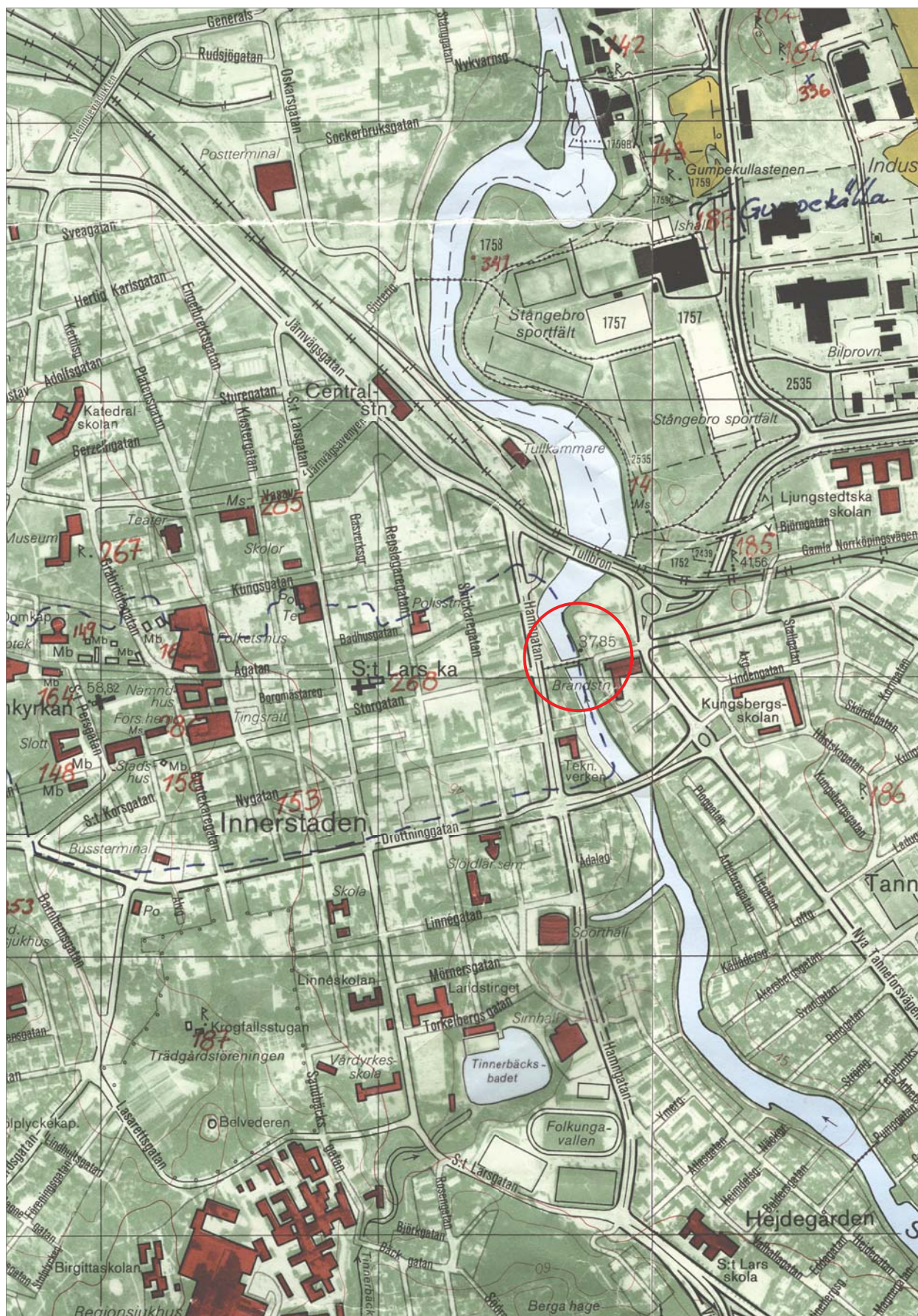
Östergötlands länsmuseum utförde under oktober och november 2001 en arkeologisk förundersökning inom kvarteret Palmen i Linköping. Dessutom berördes gatusträckningen Hamngatan – Storgatan – Brandmannagatan. Förundersökningen utfördes i samband med schaktningar inför nedläggning av ledningar för fjärrkyla till ett nyuppfört hotell.

I samband med schaktningarna påträffades inga lagskyddade lämningar varmed det planerade arbetet kunde fortsätta utan vidare arkeologiska åtgärder. På den västra strandkanten av Stångån framkom yngre bebyggelserester och lager i ett schakt. Lämningarna har daterats till 1800- och 1900-talen och kan sättas i samband med de verksamheter som har bedrivits på platsen.

Marie Ohlsén
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 085 57 och 085 58 med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde en arkeologisk förundersökning i samband med schaktningar inför nedläggning av ledningar för fjärrkyla inom ovan rubricerat kvarter och gatusträckningar. Förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län.

Uppdragsgivare var Tekniska Verken i Linköping AB vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen samt rapportarbetet är undertecknad.

Områdesbeskrivning och stadshistorik

Det aktuella området ligger i den östra delen av Linköpings innerstad och strax utanför det medeltida stadsområdet, RAÄ 153. Inom exploateringsområdet finns asfalterade gator, gång- och cykelvägar, gräsytor och ett nyuppfört hotell i kvarteret Palmen.

Under 1500-talets mitt tillkom Lilla Stångebro vid nuvarande Ågatans mynning. Hundra år senare byggdes Nya Stångebro i Storgatans förlängning. Lilla Stångebro förstördes i samband med Slaget vid Stångebro 1598. På den östra sidan av Stångån låg det södra Kungsladugårdsgärdet. Anläggandet av Nya Stångebro och Storgatan var den första stadsplaneregleringen i Linköping. Syftet var att få en bred och rak huvudgata. En av stadens tullar, Öster tull, kom att placeras vid den nyanlagda bron (Bergstrand 1994).

Norr om det aktuella området låg Stångs kvarn. Platsen vid Stångåns västra strand har sedan medeltid fått tjänstgöra som kvarnställe. Fallet finns inte kvar idag utan revs i samband med byggnationen av Kinda kanal under 1860-talet. Stångs kvarn eller Stångs magasin, som den idag kallas, uppfördes 1804. Söder om bron Nya Stångebro låg på åns västra sida ett kronobränneri. Bränneriet uppfördes under 1700-talets andra hälft (Bergstrand 1994).

Inom nuvarande kvarteret Palmen uppfördes på slutet av 1800-talet ett bryggeri för tillverkning av öl. Denna tomt kallades Stångebrolyckan och hade länge tjänat som hemvist för rusdryckstillverkning. År 1787 anlades ett bränneri för brännvin. Det kallades för "Bränneriet Femudd" (Bergstrand 1994).

När Göta Kanal togs i bruk 1832 fick Linköping en viss betydelse som hamnstad. Linköpings tredje hamn invigdes år 1879 och förlades vid nuvarande Drottningbron.

I ett pergamentbrev från 1486 anges att området mellan S:t Larskyrkan och Stångån användes som

svinvall och att det olagligt uppförts hus och anlagts kålgårdar (Kraft 1975:199f). På 1651 års stadskarta finns "Krono tomter" utlagda på den västra sidan om Stångån, men ingen indelning i tomter har skett. En föregångare till Hamngatan finns strax väster om tomterna och kålgårdarna. I söder återfinns två gatustumpar, de blivande Nygatan och Vattugatan (Feldt 1996:2).

Under mitten av 1700-talet var området endast bebyggt av några logar och lador. I de södra delarna låg tre gårdar som endast nyttjades under sommarhalvåret. Gårdarna ägdes av välbeställda borgare som bodde i mer centralt belägna gårdar inne i staden. Under 1770-talet köptes flera tomter i området upp för att till slut bebyggas med inte mindre än 14 byggnader tillhörande det nyanlagda kronobränneriet (ÖLM, Utredning om Stångåstranden 1999:5ff).

År 1832 såldes byggnader till Linköpings domkyrkoförsamlings fattigdirektion vilken inrättade stadens fattighus i kvarteret. Samma år avstyckades en tomt för att upplåtas till byggnation av ett varmbadhus. 1895 inrättades en särskild avdelning för sinnessjuka, en s k dårstuga. 1961 byggdes en vårdpaviljong mot gårdssidan. Den idag kvarvarande byggnaden är det som då betecknades som dårstuga. Huset har byggts om i flera omgångar, senast 1966 (ÖLM, Utredning om Stångåstranden 1999:5ff, Bergstrand 1994:15ff).

Tidigare arkeologiska undersökningar

Inför byggnation av det inom kvarteret nyuppförda hotellet utförde Riksantikvarieämbetet, UV Öst, en besiktning av exploateringsplatsen. Vid besiktningen konstaterades att det inte fanns något behov av vidare arkeologiska åtgärder. På platsen har det, långt in på 1900-talet, legat ett bryggeri med tillhörande kringbebyggelse. Detta har medfört omfattande markingrepp vilket troligen utplånat eventuella förhistoriska/medeltida lämningar (Riksantikvarieämbetet, UV Öst).

Inom och i närområdet av exploateringssträckan har ett flertal arkeologiska undersökningar genomförts. Inför byggnation av en ny gång- och cykelväg samt stödmur vid Stångåstranden (söder om Stångs magasin) utfördes en arkeologisk undersökning. Ungefär 3 m under Hamngatans nivå påträffades kraftiga lager med bark, näver och träflis. Fynden pekar på att lagren avsatts på platsen under 1600-talet. I ett skikt mitt i barkflisen fanns ett lager med läderspill och skinnbitar, kanske avfall från skinnberedning (Feldt 2000).

Under barkflislagren framkom en rad med spetsade störrar nerkörda i ett lerigt kompakt lager. Störarna var placerade två och två. Konstruktionen tolkades som en hank- och störgärdesgård från 1500-talet. Denna har sannolikt inhägnat ett strandbete (ibid).

Över barkflislagren fanns lämningar efter olika stenläggningar som var kopplade till stranden. Ungefär mitt i det aktuella området påträffades resterna efter en öst-västlig stensatt gata/vattugränd som sannolikt kan dateras till 1700-tal. Längs schaktsträckningen påträffades även lämningar efter den stora stadsbranden 1700 (ibid).

Längst i söder påträffades sentida byggnadsrester i form av källarmurar och en stenläggning. Längst i norr fanns i huvudsak raseringsmassor från 1800-talet och vattenavsatt avfall. Närmast Stångs magasin framkom ett kraftigt lager med slagg. I den sterila leran påträffades enstaka stolpar och avfallsgröpar (ibid).

Dessutom har arkeologiska undersökningar utförts längs Stångåstranden i kv Dolken och Draken. I samband med dessa undersökningar påträffades främst sentida lämningar såsom husgrunder, en källare och raseringslager (Ohlsén i manus, Feldt 1995).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var i första hand att undvika att fast fornlämning berördes av arbetsföretaget. Eftersom området ligger intill Stångån kunde strandnära aktiviteter såsom boplatslämningar påträffas vid schaktningarna.

Om mindre ingrepp kom att ske skulle lämningarna undersökas och dokumenteras i avseende att fastställa deras karaktär, omfattning och datering. Om större ingrepp på lagskyddad fornlämning kom att ske skulle länsstyrelsen kontaktas för vidare beslut i ärendet.

Metod och dokumentation

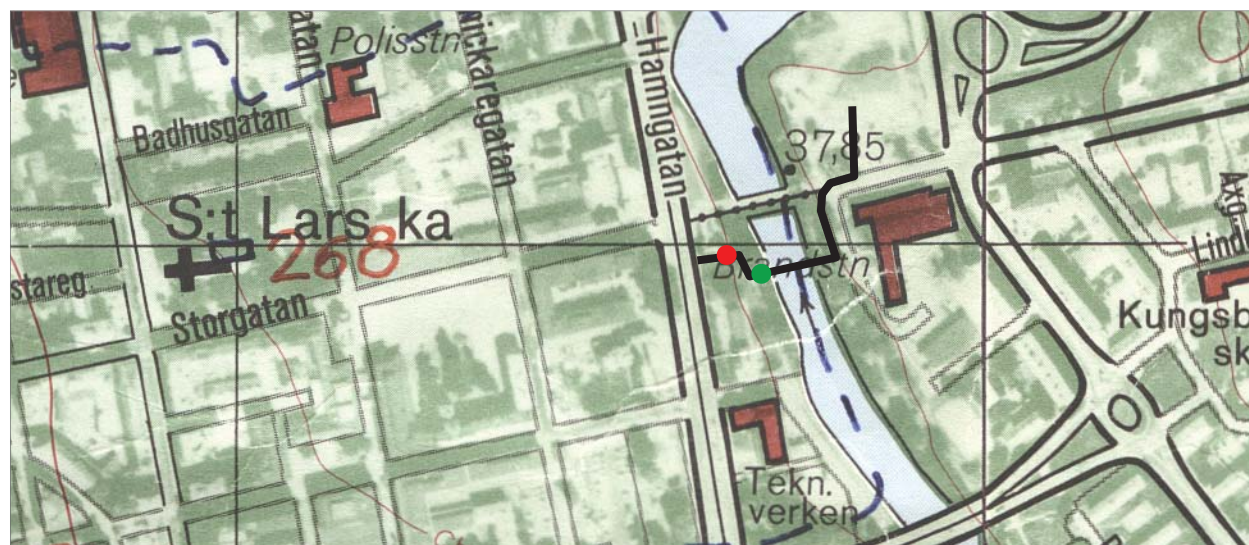
Schaktbredden uppgick som mest till 1 m, djupet varierade mellan 0,80 och 1,50 m. Schakten grävdes med maskin under delvis tillsyn av undertecknad. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Resultat och tolkning

Schaktningen påbörjades strax öster om Hamngatan och på den västra sidan av Stångån. Schaktet fortsatte genom ett grönområde och ner till åkanten. Därefter lades rören för fjärrkylan på botten av Stångån. Schaktet fortsatte på den östra sidan av Stångån längs Brandmannagatan och norrut in i kvarteret Palmen.

På Stångåns västra strandkant framkom yngre bebyggelseämningar och lager som kunde dateras till 1800- och 1900-talen och utgörs av en stenläggning, husgrunder, syllstenar samt kalkbruk- och tegellager. Lagrens mäktighet varierade mellan 0,20 och 0,80 m. Schaktdjupet nådde ej botten av anläggningarna och kulturlagren. Stångåns vatten började fylla schakten på ett djup av ca 1,5 m.

I övrigt påträffades inga lagskyddade lämningar varför det planerade arbetet kunde fortsätta utan vidare arkeologiska åtgärder.

Figur 3. Översiktsplan med schaktet inritat. Röd markering se bilaga 1-2. Grön markering se bilaga 3. Skala 1:5 000.

Referenser

Arkivmaterial. ÖLM

Feldt A-C. 1995. Rapport. Arkeologisk utredning. *Stångåstranden. Kv Dolken & Draken. Linköpings stad. Östergötland*

Feld A-C. 2000. Slutredovisning. *Arkeologisk förundersökning längs Stångåstranden. Linköpings stad. Östergötland*

Ohlsén M. 2004. Rapport i manus. *Arkeologisk förundersökning i kv Draken. Linköping stad. Östergötland*

Riksantikvarieämbetet, UV Öst. 2004. Muntlig information angående besiktning av kv Palmen. Linköpings stad. Östergötland

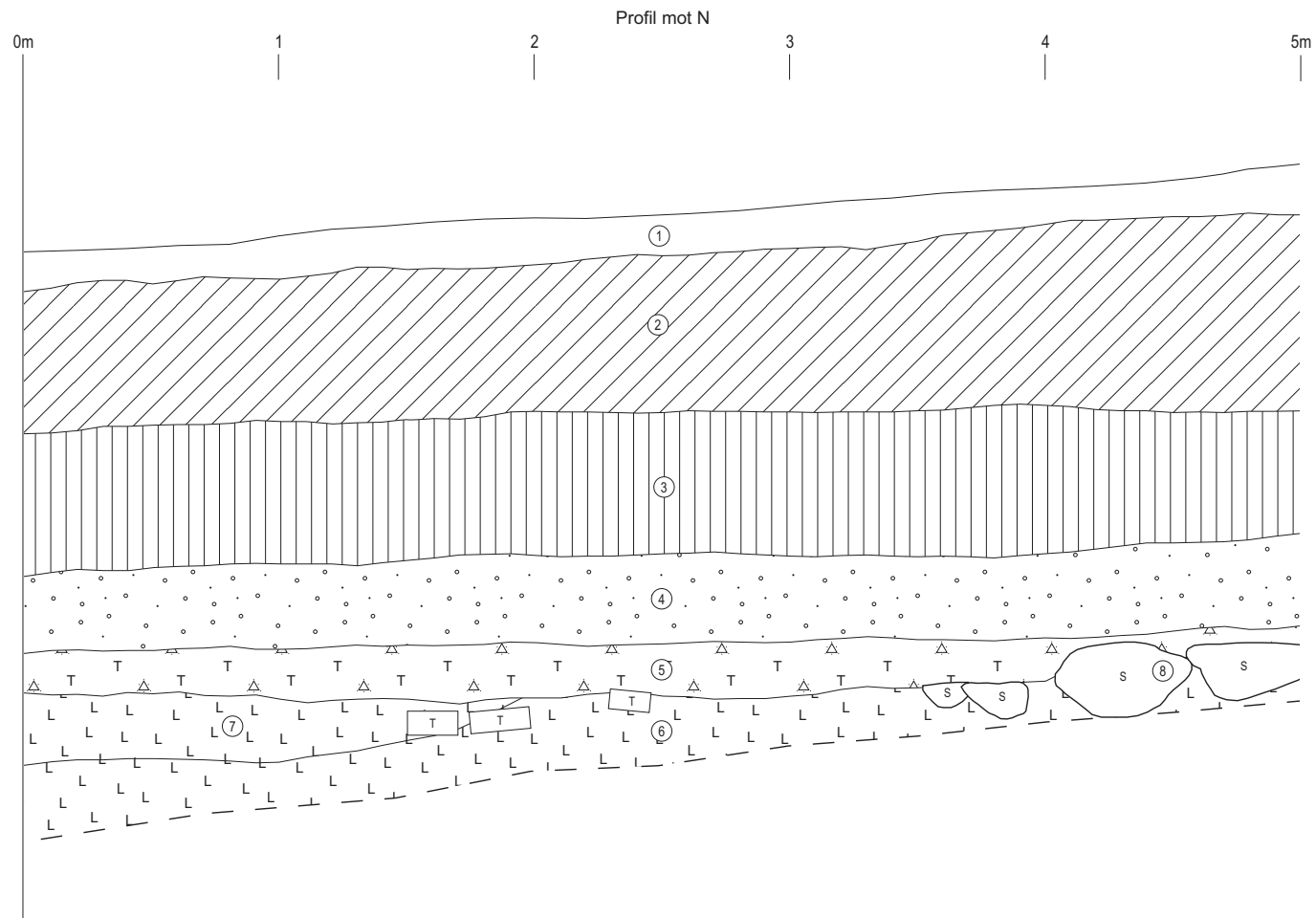
Tekniska uppgifter

Område	Kvarteren Draken och Palmen Hamngatan-Storgatan-Brandmannagatan
Stad	Linköping
Kommun	Linköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	Intill RAÄ153
Ekonomiska kartans blad	085 57 (8F 5h Linköping) och 085 58 (8F 5i Tannefors)
Koordinater	X6476400-6476600, Y1489850-1490100
Koordinatsystem	Rikets
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens diarienummer	220-9702-01
ÖLM diarienummer	373/01
ÖLM kontonummer	6656
Uppdragsgivare	Tekniska Verken i Linköping AB
Kostnadsansvarig	Tekniska Verken i Linköping AB
Projektledare	Marie Ohlsén
Fältarbetstid	2001-10-25--31 och 2003-11-09
Fynd	Nej
Foto	Nej
Analys	Nej
Grafisk form	Lasse Norr
Rapport	2004:11 © Östergötlands länsmuseum
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Bilaga 1. Ritningar

Då ritningarna är förminskade är skalan ca 1:30.

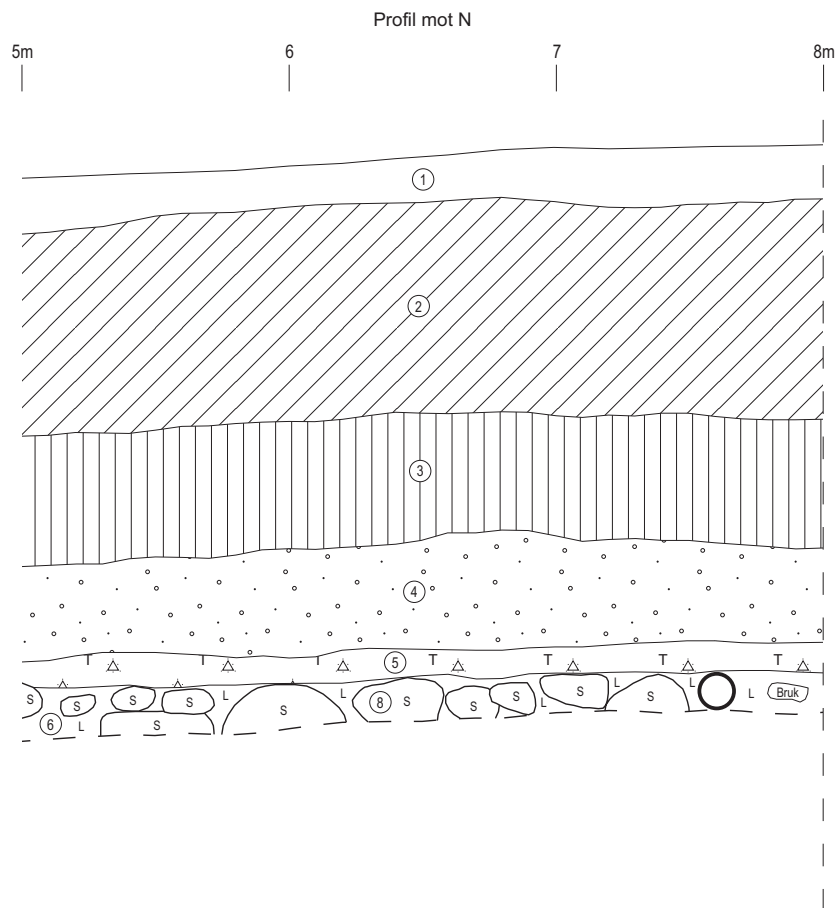

- 1 Torvlager.
- 2 Grusfyll.
- 3 Matjord, något lerig. Grusinblandning.
- 4 Gruslager.
- 5 Kalkbrukslager med tegelkross.
- 6 Humusblandad lera.
- 7 Styvare humusblandad lera.
- 8 Hus- eller källargrund.

kv Draken

Linköpings stad och kommun, Ög
 RAÄ 153
 Profilirtning
 Skala 1:20
 Dnr 373/01
 Oktober 2001 Marie Ohlsén
 Renritning Lasse Norr

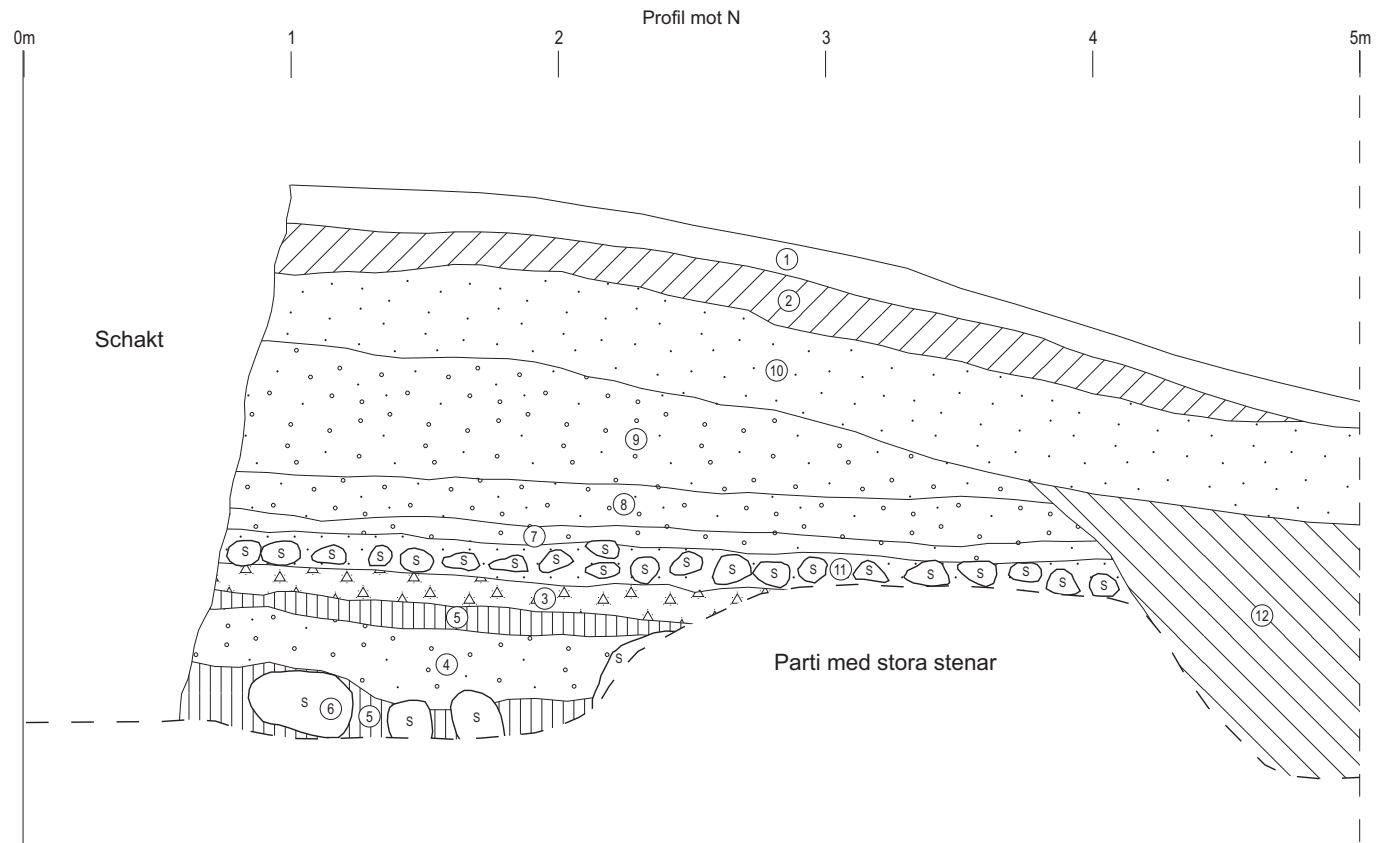
- 1 Torvlager.
- 2 Grusfyll.
- 3 Måjord, något lerig. Grusinblandning.
- 4 Gruslager.
- 5 Kalkbrukslager med tegelkross.
- 6 Humusblandad lera.
- 7 Styvare humusblandad lera.
- 8 Hus- eller källargrund.

kv Draken

Linköpings stad och kommun, Ög
 RAÄ 153
 Profilirtning
 Skala 1:20
 Dnr 373/01
 Oktober 2001 Marie Ohlsén
 Renritning Lasse Norr

- 1 Matjord.
- 2 Grusfyllnad.
- 3 Kalkbruk.
- 4 Sandigt grus, tegel.
- 5 Förmultnat trä, golv?
- 6 Husgrund.
- 7 Sandigt grus.
- 8 Mörkt sandigt grus.
- 9 Grus med sand.
- 10 Sand.
- 11 Stenläggning.
- 12 Nedgrävning.

kv Draken

Linköpings stad och kommun, Ög
 RAÄ 153
 Profiliriting
 Skala 1:20
 Dnr 373/01
 Oktober 2001 Marie Ohlsén
 Renritning Lasse Norr